

Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Busku-Zdroju

Materiały z sesji naukowej
„Święty Norbert i jego dziedzictwo”

pod redakcją
Dariusza Kaliny

Busko-Zdrój 2014

© by Marian Gucwa, 2014.

© by Dariusz Kalina, 2014.

© by ks. ks. Andrzej Kwaśniewski, 2014.

© by Wiktor Z. Łyjak, 2014.

© by Roman Mirowski, 2014, co do tekstu i rysunków.

© by Dariusz Piotrowicz, 2014.

© by Władysław Strojny, 2014.

© by ks. Krzysztof Tkaczyk, 2014.

Zdjęcia

Dariusz Kalina

Rysunki

Roman Mirowski

Projekt okładki

Wiktor Idzik

Skład i łamanie

Wiktor Idzik

ISBN 978-83-7971-170-3

WYDAWNICTWO „JEDNOŚĆ”,
25-013 Kielce, ul. Jana Pawła II nr 4
Redakcja tel. 41 349 50 00
www.jednosc.com.pl,
e-mail: jednosc@jednosc.com.pl

Druk i oprawa
Drukarnia im. Adama Półtawskiego
www.drukarnia.kielce.pl

Autorzy pragną serdecznie podziękować za pomoc i życzliwość przy powstawaniu niniejszej książki: księżom proboszczom z parafii Niepokalanego Poczęcia NMP w Busku-Zdroju, w Dobrowodzie, Janinie, Szańcu, Szczaworyżu, Urzędowi Gminy Busko-Zdrój, władzom Uzdrowiska Busko-Zdrój S.A., Muzeum Regionalnemu w Busku-Zdroju, buskiemu oddziałowi PTTK, Wojewódzkiemu Urzędowi Ochrony Zabytków oraz właścicielom zabytkowych obiektów.

Szczególne słowa wdzięczności należą się panu Adamowi Malickiemu oraz pracownikom Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Państwowego w Kielcach, Archiwum Państwowego w Radomiu, Archiwum Diecezjalnego w Kielcach, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie.

**ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW PARAFII
NIEPOKALANEGO POCZĘCIA
NAJŚWIĘTSZEJ MARI PANNY
W BUSKU-ZDROJU
PRZECHOWYWANE
W ARCHIWUM DIECEZJALNYM
W KIELCACH (XIX-XXI W.)**

ks. Andrzej Kwaśniewski¹
Archiwum Diecezjalne w Kielcach

¹ Andrzej Kwaśniewski, ksiądz, dyrektor Archiwum Diecezjalnego w Kielcach, wykładowca historii Kościoła w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach, dyrektor i wykładowca Studium Historii Diecezji Kieleckiej przy Archiwum Diecezjalnym w Kielcach.

Po trzecim rozbiórze Polski (1795) Kielce wraz z Krakowem, Radomiem, Sandomierzem i Lublinem zostały przyłączone do państwa austriackiego, weszły w skład Galicji Zachodniej. W nowej sytuacji politycznej zarysowała się potrzeba przeprowadzenia podziału administracyjnego polskiego Kościoła i dostosowania struktur kościelnych do wytworzonych przez rozbiory granic. Władze austriackie dążyły w Galicji Zachodniej do podziału terenów diecezji krakowskiej. Na stolicę nowego biskupstwa wybrano Kielce. Cesarz Franciszek II 16 lipca 1803 roku zamianował biskupem kieleckim ks. Wojciecha Górskiego prepozyta kapituły i wikariusza kapitulnego w Tarnowie. Po pertraktacjach pomiędzy władzami austriackimi, a Stolicą Apostolską papież Pius VII wydał dnia 13 czerwca 1805 roku bullę *Indefessum personarum*, którą ustanawiał nową diecezję z siedzibą biskupa w Kielcach. W miesiąc po erekcji diecezji papież Pius VII prekonizował na biskupstwo kieleckie księdza Wojciecha Górskiego.

W granicach diecezji kieleckiej znalazły się tereny pomiędzy Wisłą, a Pilicą miasta Radom, Sandomierz, Kielce, po wschodniej stronie Wisły znajdowały się trzy dekanaty Chodel, Urzędów i Zaklików. Południowa granica diecezji zbliżona była do biegu rzek Nidzicy i Nidy i przypominała staropolską granicę pomiędzy województwem krakowskim i sandomierskim; odpowiednio na północ od linii Nidy i Nidzicy tereny województwa sandomierskiego weszły w skład nowo utworzonej diecezji kieleckiej, na południe od linii Nidy i Nidzicy tereny województwa krakowskiego pozostały przy starej diecezji krakowskiej. W ten sposób Busko, Wiślica, Kazimierza Wielka znalazły się w granicach diecezji kieleckiej. Diecezja kielecka utworzona w państwie austriackim w roku 1809 weszła w skład Księstwa Warszawskiego, a następnie od 1815 roku znajdowała się w Królestwie Polskim. Nowy układ sił w Europie i kolejne przesunięcie granic spowodowały kolejne zmiany struktur kościelnych na ziemiach polskich. Papież Pius VII bullą „*Ex imposita nobis*” w 1818 roku zniósł diecezję kielecką. Z jej terytorium utworzono nową diecezję w Sandomierzu. Tereny leżące po wschodniej stronie Wisły włączono do diecezji lubelskiej. Miasto Kielce wraz z parafiami na południe od Kielc włączono na powrót do diecezji krakowskiej¹.

Z powodów niepokojów politycznych w Europie diecezja kielecka faktycznie zaczęła funkcjonować w roku 1807. Dnia 1 października 1807 roku Konsystorz Generalny w Kielcach wydał pismo skierowane do duchowieństwa polecające załatwianie wszystkich spraw kościelnych w Kielcach. Pismo to daje początek działalności nowej władzy kościelnej i uznawane jest za początek kancelarii diecezji kieleckiej. Konsystorz Generalny Kielecki działał do 31 grudnia 1818 roku. Po zniesieniu diecezji kieleckiej bp krakowski Jan Paweł Woronicz ogłosił 30 grud-

¹ T. Wróbel, *Zarys historii diecezji kieleckiej*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” (dalej KPD) 58 (1982), nr 5, s. 204-208.

nia 1818 roku listem pasterskim, że w Kielcach zachowuje „zastępczy konsystorz”. W ten sposób od 1 stycznia 1818 roku konsystorz w Kielcach działał jako foralny diecezji krakowskiej. Faktycznie w Kielcach załatwiano niemal wszystkie sprawy administracyjne, tylko w wyjątkowo ważnych duchowieństwo odnosiło się do Konsystorza Generalnego w Krakowie.

Stan prawny konsystorza kieleckiego trwał przez okres rządów bpa Woronicza i za jego następcy bpa Karola Skórkowskiego. Biskup Karol Skórkowski zaangażował się w sprawy narodowe w czasie Powstania Listopadowego. W ramach represji popowstaniowych car Mikołaj I zabronił Skórkowskiemu sprawowania władzy biskupiej w części diecezji krakowskiej leżącej w Królestwie Polskim. Dnia 15 lipca 1833 roku car zamianował administratorem tejże części diecezji ks. Adama Paszkowicza. Na prośbę Paszkowicza nuncjusz wiedeński Piotr Ostatni w dniu 29 kwietnia 1834 roku powierzył mu administrację diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim na sposób prowizoryczny. Paszkowicz zawiadomił wiernych diecezji o objęciu władzy administratora apostolskiego. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych Duchownych i Oświecenia Publicznego dnia 14 maja 1834 roku skierowała do duchownych zakaz kontaktowania się z biskupem krakowskim. Ks. Adam Paszkowicz zmarł w 5 października 1834. Po śmierci Paszkowicza obowiązki administratora diecezji pełnił ks. Gabriel Wysocki. Przyjmuje się, że pełnił obowiązki przez rok. Dnia 24 listopada 1835 roku Rada Administracyjna Królestwa Polskiego powierzyła rządy nad całą diecezją krakowską sufraganowi krakowskiemu Franciszkowi Ksaweremu Zglenickiemu. W dniu 18 stycznia 1836 roku bp Zglenicki wydał okólnik, w którym ogłosił, że w diecezji krakowskiej ustanowił dwa konsystorze w Krakowie i w Kielcach. Konsystorze były faktycznie równorzędne. Sytuacja równorzędnych konsystorzów utrzymała się również za rządów jego następcy – biskupa Łętowskiego.

Po śmierci bpa Zglenickiego kapituła katedralna w Krakowie wybrała 30 stycznia 1841 roku na wikariusza kapitulnego ks. Ludwika Łętowskiego. Dnia 3 lutego 1841 roku nuncjusz wiedeński abp Ludwik Altieri mianował Łętowskiego administratorem krakowskim, a dla części diecezji krakowskiej leżącej w Królestwie Polskim wikariuszem apostolskim. Decyzję potwierdziła Rada Administracyjna oraz ukaz carski z 22 marca 1842 polecający nazywać część diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim diecezją kielecko-krakowską. Okólnikiem z dnia 8/20 czerwca 1841 roku konsystorz kielecki powołując się na polecenie Łętowskiego polecił duchowieństwu, aby nie przedstawiało spraw kościelnych administratorowi, ale aby korzystano z pośrednictwa Konsystorza. Dnia 16 listopada 1846 roku Kraków wraz z Rzeczpospolitą Krakowską został włączony do państwa austriackiego. Diecezja krakowska od tej pory znajdowała się na terenie dwóch państw. Kraków i okolice w Austrii, zaś większość terytorium diecezji krakowskiej wraz z Kielcami w Królestwie Polskim. Na skutek powstania nowej granicy państw na ziemiach polskich

oraz z powodu konfliktów z władzami rządowymi Królestwa Polskiego bp Ludwik Łętowski dnia 2 kwietnia 1848 zrzekł się władzy nad częścią diecezji w Królestwie powierając administrację ks. Maciejowi Majerczakowi oficjałowi konsystorza kieleckiego. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych w piśmie z 24 maja 1848 roku zatwierdziła Majerczaka jako administratora diecezji kielecko-krakowskiej w Królestwie Polskim. Dnia 21 kwietnia 1849 roku nuncjusz wiedeński abp Ludwik Altieri mianował Majerczaka wikariuszem apostolskim diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim.

Ks. Maciej Majerczak uzdolniony administrator i duszpasterz okazał się odnowicielem diecezji kieleckiej, którą faktycznie na nowo zorganizował. Za życia sporządził dokument, w którym na mocy uprawnień otrzymanych od papieża wyznaczył swoim następcą – administratorem ks. Tomasza Kulińskiego. Decyzję Majerczaka po jego śmierci (1870 r.) zaakceptowała kapituła kielecka. Protokół z posiedzenia kapituły gubernator kielecki uznał za wystarczający i dnia 28 lipca 1870 roku ks. Tomasz Kuliński objął władzę kościelną nad wikariatem kielecko-krakowskim. W roku 1883 ogłoszono bullę z 1882 roku o ponownej erekcji diecezji kieleckiej. Od tej pory diecezja funkcjonuje w sposób nieprzerwany².

W roku 1918 przeorganizowano dawny konsystorz i zorganizowano kurię zgodnie z nowym prawem kościelnym. Reforma w Kielcach polegała zasadniczo na oddzieleniu spraw sądowych od administracyjnych. Spod władzy konsystorza wyjęto sprawy sądowe i utworzono sąd biskupi. W aktach personalnych brak nominacji, brak również dokumentów administracyjnych regulujących wytworzoną sytuację reformy kancelarii diecezjalnej. W drukowanych elenchusach pojawia się nowa nazwa urzędu – kuria, a jako jej urzędnicy podani są urzędnicy dawnego konsystorza. Co ważniejsze nie dokonano zamknięcia akt konsystorza i kontynuowano je jako kurialne.³ Dlatego w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach wytwory dziewiętnastowiecznego konsystorza i dwudziestowiecznej kurii tworzą jeden zespół archiwalny o nazwie „Konsystorz Kielecki i Kuria Kielecka”. Akta danej parafii posiadają sygnatury w ramach danej podserii akt konsystorskich, następnie akta danej parafii pod nazwą dwudziestowieczną „kurialne” posiadają kolejną sygnaturę po ostatniej konsystorskiej.

Akta dotyczące parafii Busko wytworzone w Kielcach przez Konsystorz miejscowy składają się z szeregu poszytów. Pierwszy poszyt obejmuje czasy diecezji kie-

² Wstęp o historii diecezji i o kancelarii diecezjalnej na podstawie literatury: **D. Olszewski**, *Akta Konsystorza kieleckiego, jako podstawa do badań nad parafiami i duchowieństwem pierwszej połowy XIX wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej ABMK), t. 19 (1969), s. 5-30. *Katalog duchowieństwa i parafii Diecezji Kieleckiej*, Kielce [1999]. *Informator Archidiecezji Krakowskiej 2006*, Kraków 2006. **J. Zdanowski**, *Zarys dziejów diecezji kieleckiej*, w: *Synodus dioecesis Kielensis 1927*, Kielce [1927], s. 3-17. **T. Wróbel**, *Zarys historii diecezji kieleckiej*, KPD r. 58 (1982), z. 5, s. 204-243.

³ **G. Bujak**, *Kuria diecezjalna w Kielcach w latach 1918-1938. Studium kancelaryjno-archiwoznawcze. Zarys problematyki badawczej*, ABMK 64 (1995), s. 49-57.

leckiej (1805-1818) oraz okres przyłączenia Buska do diecezji krakowskiej posiada okładkę z nadrukiem „*Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Krakowskiej tyczące się (parafii Busko)*”⁴. Obejmuje on pisma z czasów biskupa Górskiego. Od karty 40-ej rozpoczynają się pisma kierowane do konsystorza kieleckiego jako foralnego diecezji krakowskiej. Pierwsze pismo (k. 40) po zmianie sytuacji prawnej konsystorza wystosowane przez ks. Sebastiana Widawskiego datowane jest na dzień 21 czerwca 1820 roku rozpoczyna się od „Przewielebny Konsystorzu Biskupi Kielecki”. W podobny sposób rozpoczyna się większość następnych pism. Precyzyjne pojęcia administracyjne prezentuje pismo wystosowane przez burmistrza Buska (k. 87) – „*Do Przewielebneg Konsystorza Foralnego Kieleckiego*”. W podobny sposób rozpoczyna się pismo (k. 90) – „*Konsystorz Foralny Kielecki do Wysokiego Konsystorza Jeneralnego Krakowskiego*”. Ostatnie pismo w tym poszycie datowane jest na dzień 30 października 1832 roku (k. 126). Dokumenty zgromadzone w tym poszycie rozpoczynają się od spraw załatwianych w Kielcach w czasach funkcjonowania diecezji kieleckiej i jej konsystorza (1807-1818). Poszyt jednak posiada nadruk „*Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Krakowskiej tyczące się*”. Na początku poszytu nie ma akt kierowanych do konsystorza krakowskiego. Jedynym dokumentem z czasów diecezji krakowskiej jest inwentarz kościoła i klasztoru w Busku podpisany 20 listopada 1802 roku przez dziekana kijskiego i proboszcza w Chmielniku ks. Klemensa Bąkiewicza. Prawdopodobnie inwentarz z 1802 roku jako stanowiący pewną całość poszyt – składka został niechronologicznie przesunięty na koniec. W początkowej części poszytu gromadzono chronologicznie pisma luźne, sporządzane na oddzielnych kartach. Poszyt ten zapewne został przejęty z konsystorza krakowskiego i stał się zaczątkiem akt parafii Busko w konsystorzu kieleckim. Kancelaria biskupia w Kielcach funkcjonująca od 1 października 1807 posiada wytworzone w Kielcach akta dla wielu parafii. Większość poszytów rozpoczyna się obwolutą drugą „*Akta Konsystorza Jeneralnego części Diecezji Krakowskiej w Królestwie Polskim tyczące się*” (danej parafii). Do rzadkości należy obwoluta Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Krakowskiej tyczące się:”, która zachowała się tylko dla Buska i parafii Skalbierz⁵. Jest to dowód, że gdy powstała diecezja kielecka w 1805 roku z konsystorza krakowskiego przesłano akta parafii odłączonych od Krakowa i zarządzanych przez diecezję kielecką. W Kielcach nie wydrukowano własnych obwolut – „*Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Kieleckiej tyczące się*”. Nie było takiej potrzeby. Kontynuowano działalność „w poszytach” otrzymanych z macierzystej diecezji krakowskiej. W literaturze pannoowało przypuszczenie, że akta parafialne były przekazane do Kielc z Krakowa po

⁴ Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej ADK). *Akta Konsystorza Jeneralnego diecezji krakowskiej tyczące się kościoła w Busku od r. 1802 do 1832*, sygn. PB-18/1 a.

⁵ Patrz poniżej.

utworzeniu diecezji kieleckiej⁶. Wobec odkrycia dwóch przypadków obwolut „*Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Krakowskiej tyczące się*” należy przyjmować, za pewnik, że konsystorz krakowski przekazał własne akta odnośnie parafii i że były one kontynuowane w przez diecezję kielecką po 1 października 1807 roku.

Drugi poszyt akt parafii Busko posiada obwolutę z nadrukiem „*Akta Konsystorza Jeneralnego części Diecezji Krakowskiej w Królestwie Polskim tyczące się*”⁷. Pierwsze pismo w tym poszycie datowane w dniu 19 listopada 1834 roku w Warszawie (k. 8) zostało wystosowane przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych Duchownych i Oświecenia Publicznego do „*J. Wielebnego Księdza Paszkowicza Ustanowionego Administratora Diecezji Krakowskiej*”. Pismo zostało przyjęte w kieleckim konsystorzu 27 listopada 1833 roku. Ostatnie pismo skierowane do ks. Paszkowicza wystosowała obywatelka miasta Buska Małgorzata Mlinowska 13 września 1834 roku (k. 50). Ks. Adam Paszkowicz zakończył życie w 5 listopada 1834 roku. Pismo administratora parafii Busko ks. Bienkowskiego datowane jest na dzień 27 listopada 1834 roku adresowane „*Do wysokiego Konsystorza Jeneralnego Diecezji Krakowskiej w Królestwie Polskim*” (k. 53). Naczelnik Województwa Krakowskiego w Kielcach w dniu 17 lutego 1835 roku wystosowując pismo do władzy diecezjalnej w Kielcach zaadresował je „*Do W. J. X. Wysockiego Kanonika Kapituły Kieleckiej pełniącego obowiązki Administratora Jeneralnego Diecezji Krakowskiej w Królestwie Polskim*” (k. 54). Od karty 67 w omawianym poszycie występują pisma z czasów rządów bpa Zglenickiego, następnie pisma z czasów administratora ks. Ludwika Łętowskiego. Pisma z czasów rządów administratorów bp Zglenicki i bp Łętowski kierowane są do konsystorza kieleckiego, jako generalnego diecezji krakowskiej, czasem do danego administratora, nie występuje przypadek zwrócenia się pisemnego bezpośrednio do osoby administratora wymienianego z imienia i nazwiska jak to było w latach poprzednich. Pierwsze pismo nadesłane po ukazie carskim zawierające nowe określenie diecezji kielecko-krakowskiej zostało nadesłane (z datą sporządzenia – 28 kwietnia 1842 roku) przez księdza z Buska (k. 145). W poszycie znajdujemy egzemplarze pism sporządzonych na papierze urzędowym z nadrukami używanym w tym czasie przez interesujące nas urzędy państwowe i kościelne. Jest to m. in. papier z nadrukiem : „*Konsystorz Jeneralny Diecezji Krakowskiej*” (w Kielcach) (k. 183, 184) lata 30-e XIX wieku, pismo sporządzone w czasach działalności administracyjnej bpa Zglenickiego. Ponadto papier urzędowy z lat 40-ych – „*Konsystorz Jeneralny Diecezji Kielecko-Krakowskiej (w Kielcach)*” (k. 177), pismo z czasów działalności administracyjnej bpa Łętowskiego. Poszyt kończy się na 1846 roku i obejmuje czasy od początku rządów Paszkowicza do końca rządów bpa Łętowskiego. Jest to drugi,

⁶ T. Wróbel, *Archiwum Diecezjalne w Kielcach. Rys historyczny*, s. 2, [maszynopis z lat 80-ych – zbiory własne autora].

⁷ ADK, *Akta Konsystorza Jeneralnego części diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim tyczące się kościoła w Busku [1834-1846]*, sygn. PB-18/1 b.

zamknięty etap kancelarii diecezjalnej w Kielcach obejmujący czasy działania konsystorza kieleckiego jako równorzędnego krakowskiemu.

Trzeci poszyt akt parafii Busko posiada obwolutę z nadrukiem – „*Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Kielecko-Krakowskiej tyczące się: [kościół w Busku]*”.⁸ Akta zgromadzone w tym poszycie rozpoczynają się od roku 1847, a więc przed końcem formalnego urzędowania bpa Łętowskiego. Raczej jednak należy przyjmować, że jest to czas działania ks. Macieja Majerczaka, któremu zapewne należy przypisywać druk nowej trzeciej w Kielcach obwoluty. Rozpocząła się w kieleckiej kancelarii diecezjalnej trzecia epoka – diecezja kielecko-krakowska faktycznie w pełni i nieodwracalnie autonomiczna w stosunku do diecezji krakowskiej. W aktach tego poszytu konsystorz kielecki nazywany jest konsystorzem jeneralnym diecezji kielecko-krakowskiej. Zdarzają się przypadki pism nieformalnego określenia „Konsystorz Jeneralny Diecezji Kieleckiej”. Po ponownym erygowaniu diecezji kieleckiej w 1883 mamy do czynienia ponownie z konsystorzem diecezji kieleckiej. Następnie ostatnia część akt związana jest z działalnością kancelarii diecezjalnej nazywanej i zorganizowanej zgodnie z kodeksem prawa kanonicznego wydanym w 1917 roku. Akta dotyczących parafii w większości w poszytach kończą się Archiwum Diecezjalnym na roku 1938, kiedy zgodnie z poleceniem bpa Czesława Kaczmarka Archiwum Diecezjalne w Kielcach erygowane w 1939 roku przejęło akta stare⁹.

Obok trzech omówionych poszytów znajduje się czwarty, który nie posiada kancelaryjnej obwoluty z odpowiednim, jednym z trzech omówionych powyżej tytułów. W Archiwum Diecezjalnym rozpoznano w swoim czasie ten poszyt jako akta konsystorskie nadano tytuł „Akta Konsystorskie parafii Busko-Zdrój (1821-1943)”¹⁰. Daty krańcowe zachodzą na omówiony powyżej poszyt o sygnaturze PB-18/1 b¹¹. Analiza pism zawartych w tym poszycie prowadzi do wniosku, że są to akta Konsystorza Generalnego Krakowskiego w Krakowie. O przesłaniu z Krakowa akt dotyczących Buska informuje pismo konsystorza krakowskiego skierowane do konsystorza kieleckiego sporządzone 11 stycznia 1855 roku. Pismo podpisane przez administratora diecezji krakowskiej ks. Macieja Gładyszewskiego informuje, że dnia 30 września 1854 roku konsystorz krakowski przesłał kieleckiemu fascykuł akt dotyczących kościoła w Busku¹². Jest to właśnie tenże poszyt o sygnaturze PB-18/2. Poszyt ten zawiera m. in. pisma kierowane do Krakowa przez konsystorz

⁸ ADK, *Akta Konsystorza Jeneralnego diecezji kielecko-krakowskiej tyczące się kościoła w Busku [1847-1938]*, sygn. PB-18/3.

⁹ T. Wróbel, *Archiwum Diecezjalne w Kielcach* ... s. 10.

¹⁰ ADK, *Akta Konsystorskie parafii Busko-Zdrój (1821-1943)*, sygn. PB-18/2.

¹¹ ADK, *Akta Konsystorza Jeneralnego części diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim tyczące się kościoła w Busku [1834-1846]*, sygn. PB-18/1 b.

¹² ADK, *Akta Konsystorza Jeneralnego diecezji kielecko-krakowskiej tyczące się kościoła w Busku [1847-1938]*, sygn. PB-18/3, k. 26 r.

kielecki, przez proboszcza z Buska i przez urzędy administracji państwowej. Poszyt zawiera 268 kart. Poszyt *„Akt Konsystorza Jeneralnego części Diecezji Krakowskiej w Królestwie Polskim tyjących się kościoła w Busku”* z lat 1834-1846 zawiera 279 kart. Produkcja akt obu konsystorzów kieleckiego i krakowskiego była więc w tym czasie porównywalna.

Akta konsystorskie w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach należą do najlepiej zachowanych w Polsce. W przypadku innych parafii wybiórcza kwerenda nie wykazała podobnego przypadku, aby wśród akt wytworzonych w Kielcach był obecny poszyt akt z tego czasu pochodzący z konsystorza w Krakowie. W 1818 roku bp Woronicz zachował w Kielcach konsystorz jako foralny z myślą, aby tam były załatwiane sprawy parafii byłej diecezji kieleckiej. Zachowany dla Buska poszyt wytworzony w Krakowie wskazuje, że po zniesieniu diecezji kieleckiej sprawy załatwiano faktycznie w Kielcach jak również w Krakowie. Parafia w Busku korzystała, więc z dwóch kancelarii własnej diecezji krakowskiej. Zakaz władzy państwowej (1834 r.), aby duchowieństwo nie odnosiło się do konsystorza w Krakowie chyba był przestrzegany. Zachowana korespondencja po roku 1834 aż do roku 1842 była prowadzona przez konsystorz kielecki i władze państwowe z konsystorzem w Krakowie, nie ma listów duchownych pracujących na parafii w Busku.

Omawiane akta parafii Busko znajdują się w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach, wchodzi w skład zespołu o nazwie „Konsystorz Kielecki i Kuria Kielecka”. Z czasów działalności kancelarii konsystorskiej w XIX wieku podobne akta zachowały się niemal dla każdej parafii. Akta konsystorskie parafii Busko wytworzone w XIX w konsystorzu kieleckim były i pozostały w trzech poszytach:

1. „Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Krakowskiej tyjące się”;
2. „*Akta Konsystorza Jeneralnego części Diecezji Krakowskiej w Królestwie Polskim tyjące się*”;
3. „*Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Kielecko-Krakowskiej tyjące się*”.

Trzy tytuły wskazują precyzyjnie na trzy epoki działania kancelarii diecezjalnej w Kielcach. „*Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Krakowskiej tyjące się*” to akta przywiezione z Krakowa i kontynuowane w Kielcach od 1 października 1807 roku jako akta nowo utworzonej diecezji kieleckiej, a następnie po zniesieniu diecezji od dnia 1 stycznia 1819 kontynuowane jako akta konsystorza foralnego diecezji krakowskiej w Kielcach. „*Akta Konsystorza Jeneralnego części Diecezji Krakowskiej w Królestwie Polskim tyjące się*” to akta założone po mianowaniu w dniu 15 października 1833 roku ks. Adama Paszkowicza na administratora diecezji, kontynuowane przez jego następcę ks. Gabriela Wysockiego oraz przez bpa Zglenickiego i przez bpa Łętowskiego. „*Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Kielecko-Krakowskiej tyjące się*” to akta założone zapewne przez ks. Macieja Majerczaka pod koniec rządów Łętowskiego, lub tuż po rzeczeniu się władzy (1848 rok). Trzecie akta były kontynuowane do ponownej erekcji diecezji w 1883 roku, następnie do przekształ-

cenia konsystorza w kurię i zamknięte na 1938 roku przez ks. Franciszka Mazurka, który po utworzeniu Archiwum Diecezjalnego w Kielcach oddzielił akta stare od potrzebnych do pracy kancelarii kurialnej. Podobny przypadek akt zgromadzonych w trzech obwolutach występuje w odniesieniu do parafii Skalbierz¹³.

Poza Archiwum Diecezjalnym w Kielcach znajduje się część akt dawnej kancelarii kieleckiej w Archiwum Diecezjalnym w Częstochowie. W drukowanym inwentarzu opracowanym przez ks. prof. Jana Związka wśród 25-u poszytów akt konsystorza kieleckiego nie występuje obwoluta nr 1 – „*Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Krakowskiej tyjące się*”. Powtarzają się najczęściej akta z obwolutą drugą – „*Akta Konsystorza Jeneralnego części Diecezji Krakowskiej w Królestwie Polskim tyjące się*” Tylko jeden raz występuje obwoluta „*Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Kielecko-Krakowskiej tyjące się*” (inwentarz nr 52)¹⁴. Akta parafii Busko oraz ich stan zachowania pozwoliły odkryć słabo rozpoznany w nauce problem wytwarzania i gromadzenia akt w najbardziej skomplikowanej w Polsce w rozwoju historycznym kancelarii kieleckiej. Decyzja bpa Jan Pawła Woronicza o powołaniu w Kielcach w 1819 roku konsystorza foralnego spowodowała faktyczne zachowanie w formie ukrytej diecezji kieleckiej po dzień dzisiejszy praktycznie bez wyraźnej przerwy. Po zniesieniu w 1818 roku diecezja faktycznie działała za sprawą kancelarii konsystorskiej. W odniesieniu do Kielc i parafii zniesionej diecezji istnieje faktyczna ciągłość władzy kościelnej i ciągłość akt wytworzonych przez ośrodek kielecki od 1807 roku do dziś.

Cztery poszyty akt kurialnych dotyczą drugiej połowy XX wieku, przekraczając nawet granicę ostatnich wieków¹⁵. Po przekształceniu dawnego konsystorza powstały trzy instytucje: kuria, sąd biskupi i archiwum. W Kielcach gromadzono jednak akta w podobny sposób jak do tej pory. Nie rozdzielono akt konsystorza kieleckiego od kurii. Dlatego w aktach parafii Busko akta rozpoczynają się od inwentarza z 1802 roku, kończą na piśmie z 2001 roku. Porównanie akt kurialnych z konsystorskimi wykazuje, że kurialne charakteryzują się znacznie niższym poziomem kultury kancelaryjnej. Były gromadzone w sposób mniej staranny. Choć zasadniczo akta od 1939 roku zachowały się, nie można tu mówić w pełni o ciągłości, tak precyzyjnej jak w XIX wieku. Daty krańcowe poszytów kurialnych zachodzą na siebie. Jest to efektem obniżenia poziomu kultury kancelaryjnej i słabej koordy-

¹³ ADK, *Akta Konsystorza Jeneralnego diecezji krakowskiej tyjące się kościoła w Skalbierzu (1783-1832)*, sygn. PS-7/1. *Akta Konsystorza Jeneralnego części diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim tyjące się kościoła w Skalbierzu (1833-1848)*, sygn. PS-7/2 ADK, *Akta Konsystorza Jeneralnego diecezji kielecko-krakowskiej tyjące się kościoła w Skalbierzu (1849-1938)*, sygn. PS-7/3.

¹⁴ J. Związek, *Inwentarz ksiąg konsystorskich w Archiwum Diecezjalnym w Częstochowie*, „Ziemia Częstochowska” nr 19 (1993), s. 29-36.

¹⁵ ADK, *Akta kurialne parafii Busko-Zdrój (1939-1965)*, sygn. PB-18/4. *Akta kurialne parafii Busko-Zdrój (1950-1974)*, sygn. PB-18/5. *Akta kurialne parafii Busko-Zdrój (1975-2001)*, sygn. PB-18/6. *Akta kurialne parafii Busko-Zdrój (1997, 2000)*, sygn. PB-18/7.

nacji działalności współczesnych, zreformowanych urzędów kościelnych. Nie bez znaczenia są też prześladowania Kościoła, które w diecezji kieleckiej polegały na więzieniu biskupa Czesława Kaczmarka i innych urzędników kurii oraz na „kontrolach” przeprowadzanych w kurii przez organy Polski ludowej¹⁶. Akta kurialne przechowywane w Archiwum kończą się na roku 2001. Najnowsze akta aktualnych nie załatwionych spraw znajdują się w notariacie kurii. Gdy sprawy administracyjne zostaną załatwione w notariacie kurii, wytworzony tym sposobem nowy poszyt zostanie przekazany do Archiwum Diecezjalnego w Kielcach i otrzyma tytuł – „*Akta kurialne parafii Busko-Zdrój (2002-)*” oraz sygnaturę PB-18/8.

Od 1808 roku diecezja kielecka wydawała kalendarze liturgiczne zatytułowane *Directorium*. Do kalendarza na rok 1809 dołączono katalog zawierający spis parafii i innych instytucji kościelnych wraz z obsadą. Przy poszczególnych parafiach uszczegółowionych według dekanatów podawano duchownych sprawujących odpowiednie funkcje. W ramach każdego dekanatu wymieniane zostały parafie, a na końcu każdego dekanatu podano wykaz osób należących do poszczególnych wspólnot klasztornych. Spisy parafii i duchowieństwa oraz zakonów i ich członków nazywane są w literaturze najczęściej schematyzmami w przypadku diecezji kieleckiej w latach 1809-1818 używano w druku tytułu *Consignatio cleri saecularis ac regularis in dioecesi Kielcensi*¹⁷.

Pierwszy schematyzm wydany przez diecezję kielecką dołączony został do rubryceli-kalendarza kościelnego na rok 1809. Parafia Busko przynależała wówczas do istniejącego od czasów średniowiecza dekanatu Kije. W schematyzmie znajdujemy informacje o duchowieństwie pracującym w parafii Busko. Parafia posiadała wówczas wieczystego *komendarza*, ponadto dwóch duchownych przeznaczonych do troski duszpasterskiej o wspólnotę siostr, byli to spowiednik i kaznodzieja. Ponadto na terenie parafii w Chotlu Zielonym (*viridis, militaris*) przy miejscowej prebendzie rezydował administrator. Zapis źródłowy w schematyzmie z 1809 roku: „*Busko – Sebastianus Widawski comend[arius] perpetu[us], Girlaus Luczyński confessorius Monialium Ordinis S[ancti] Norberti, Florianus Kędzierski concionator Ordinis S[ancti] Norberti. Chotel Viridis – Joan[nes] Kulczyński administrat[or]*”¹⁸. Schematyzm podaje również pełny wykaz siostr na czele z Marianną Ożarowską określoną jako *abbatissa*¹⁸. W schematyzmach na lata następne znajdujemy aktualne informacje o obsadzie parafii i o składzie personalnym wspólnoty zakonnej.

¹⁶ T. Wróbel, *Archiwum Diecezjalne w Kielcach...*, s. 14.

¹⁷ A. Kwaśniewski, *Rubrycele i schematyzmy diecezji kieleckiej (1808-1818)*, artykuł w druku – *Z dziejów regionu i miasta*, „Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennym”, 4 (2013).

¹⁸ *Directorium officii Divini peragendi juxta ritum breviarii et missalis Romani pro anno [...] MDCCCIX in usum Dioecesis Kielcensis sub [...] Josepho Adalberto de Boża Wola Górski Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopo Kielcensi conscriptum*, [b.m.r. wyd.] [1808], 8, nlb. Współ. wyd.: *Consignatio cleri reperibilis in Dia[!]cesesi Kielcensi*. Przechowywane – Biblioteka Parafii w Rakowie sygn. 22; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej AKMKr) sygn. 224, Biblioteka Jagiellońska (dalej BJ) sygn. 6707 I czasop. BKUL sygn. V-1272a.

Po zniesieniu diecezji kieleckiej Busko znalazło się na powrót w diecezji krakowskiej. W pierwszym z zachowanych elenchusów diecezji krakowskiej wydanym wraz z kalendarzem na rok 1821 znajdujemy parafię Busko w nowo utworzonym dekanacie wiślickim. Sebastian Widawski określony jest, jako „*curatus*”, który miał do pomocy wikariusza Augustyna Stefaniaka, elenchus zaznacza, że stanowisko drugiego wikariusza jest nie obsadzone. Znajdujący się na terenie parafii kościół w Chotlu Zielonym opatrzony jest informacją „*filia matric[is] in Busko – vicarius Cesemir Kaniowski*”. Wspólnota sióstr norbertanek znajdowała się wówczas w Pińczowie na czele wspólnoty pozostawała nadal Pani Ksieni Marianna Ożarowska¹⁹. W następnych latach informacje o parafii znajdujemy w elenchusach diecezji krakowskiej, aż do roku 1883 kiedy po ponownej erekcji diecezji kieleckiej znów dane na temat parafii Busko drukowano w elenchusach diecezji kieleckiej.

Na podstawie zachowanych niemal od początku XIX wieku *schematyzmów* można ustalić listę duchownych zatrudnionych na danej parafii na przestrzeni ostatnich 200 lat. *Schematyzmy* nazywane w naszej części Polski najczęściej *elenchusami* były wydawane zwykle corocznie i niemal w całości się zachowały się w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach. Schematyzmy wydawane dla diecezji kieleckiej od 1809 roku współcześnie wydawane są pod tytułem *Katalog duchowieństwa i parafii*. Najnowszy katalog-schematyzm na rok 2012 podaje informacje o obsadzie: proboszcz ks. Tadeusz Szlachta; wikariusze – ks. Marcin Jaworski, ks. Mariusz Chmura, ks. Józef Majchrzyk²⁰. Schematyzmy na przestrzeni 200-u lat rejestrują informacje o duchowieństwie. Ponadto w rozwoju historycznym źródeł, jakimi są schematyzmy dodawano informacje o szkolnictwie, okręgu parafialnym, czasem wprowadzano dane historyczne o na temat parafii.

Akta konsystorskie i kurialne parafii Busko są najściślej związane z parafią. Dane na temat Buska możemy także znaleźć w innych seriach akt kancelarii diecezjalnej. Nieocenionym źródłem są wizytacje dziekańskie, zawierające opisy kościołów, dane na temat duszpasterstwa i życie religijnego. Z ważniejszych źródeł na uwagę zasługują akta personalne księży zawierające dokumenty związane z mianowaniem i pracą duchownych na terenie diecezji. Akta personalne są jednak niekompletne. Akta te w swoim czasie, z powodów politycznych niszczone – druga połowa XIX wieku i w czasie II wojny światowej. Zachowały się jednak teczki księży działających w w Busku w XX wieku²¹.

¹⁹ *Ordo Divini officii [...] pro anno Christi MDCCCXXI [...] ad usum Dioeceseos[!] Cracoviensis descriptus et editus a Joanne Nepomuceno Pysch [...]* Kielce typis Joannis Nepomuceni Wodziczko [1820], s. 115-116.

²⁰ *Katalog duchowieństwa i parafii diecezji kieleckiej 2012*, Kielce [2011], s. 74-75.

²¹ ADK, *Konsystorz Kielecki i Kuria Kielecka*, Akta ks. Franciszka Urynieckiego (1872-1913), sygn. XU-1, Akta ks. Antoniego Otrębskiego (1891-1945), sygn. XO-12, Akta ks. Adama Molisaka (1911-1954), sygn. XM-43, Akta ks. Walentego Kańskiego (1920-1973), sygn. XK-77, Akta ks. Stefana Stanka (1937-1993), sygn. XS-116, Akta ks. Mariana Goska (1951-1999), sygn. XG-75. (Tytułem egzemplifikacji podano tylko akta księży proboszczów).

Omówione archiwalia dotyczące parafii Busko znajdują się w zespole archiwalnym o nazwie „Konsystorz Kielecki i Kuria Kielecka”. Akta te bowiem zostały wytworzone w kancelarii diecezjalnej działającej nieprzerwanie od roku 1807. Oddzielny zespół o nazwie „Parafia Busko” stanowią akta metrykalne. Są to księgi z lat 1820- 1867. Księgi metrykalne charakteryzują się słabym poziomem zinwentaryzowania. Posiadają praktyczny inwentarz określający numer księgi oraz lata i rodzaj zapisów (ochrzczeni, zaślubieni i zmarli). Zespół „Parafia Busko” składa się z dwudziestu jednostek. W zespołach innych parafii występują obok akt metrykalnych także inne akta niemetrykalne, np. korespondencja urzędowa, inwentarze i inne. Ponadto zespoły parafialne sięgają czasów staropolskich. W zespole „Parafia Busko” występują tylko księgi metrykalne z lat 1820-1867. Zapewne inne akta i staropolskie księgi metrykalne zaginęły, lub zostały zniszczone. Z literatury wiadomo, że po erygowaniu Archiwum w 1939 roku ks. Franciszek Mazurek zdołał sprowadzić akta metrykalne z 11-u parafii. Dnia 29 marca 1971 roku bp Jan Jaroszewicz powołując się na przedwojenny apel ks. Mazurka wydał nakaz skierowany do proboszczów, aby przesłali do Archiwum księgi metrykalne do roku 1867. W wyniku tej akcji przesłano księgi ze 121 parafii.²² Należy zwrócić uwagę, że ten nakaz zrealizowano skrupulatnie w odniesieniu do Buska. W przypadku innych parafii różnie podchodzono do nakazu i właściwie nie przestrzegano daty 1867.

Rozpoznanie wartości historycznej zasobów Archiwum Diecezjalnego w Kielcach związane jest z badaniami i osobą ks. prof. dr hab. Daniela Olszewskiego, który rozpoczął naukową eksploatację zasobu i wprowadził widzę na ten temat do historiografii. Badania inicjuje artykuł źródłoznawczy o zasobach Archiwum.²³ Następnie powstały liczne publikacje o charakterze historycznym. Archiwalia dotyczące parafii Busko były wykorzystywane do pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem ks. Daniela Olszewskiego²⁴. Praca złożona jest z czterech rozdziałów: 1. struktury organizacyjne i uposażenie, 2. ludność parafii, 3. budownictwo kościelne. 4. duszpasterstwo i życie religijne. Praca Artura Salamona ujmuje dzieje parafii w pierwszej połowie XIX wieku. Jest rzeczą oczywistą, że zachowane archiwalia umożliwiają kontynuację badań, które powinny doprowadzić do opracowania obejmującego dalsze dzieje parafii.

Archiwum Diecezjalne w Kielcach jako instytucja diecezji kieleckiej zostało erygowane przez bpa Czesława Kaczmarka w roku 1939²⁵. Swoimi początkami sięga jednak początków XIX wieku. W roku 1805 erygowana została diecezja kielecka. Od 1807 roku, gdy zaczął funkcjonować konsystorz rozpoczęło się wytwarzanie

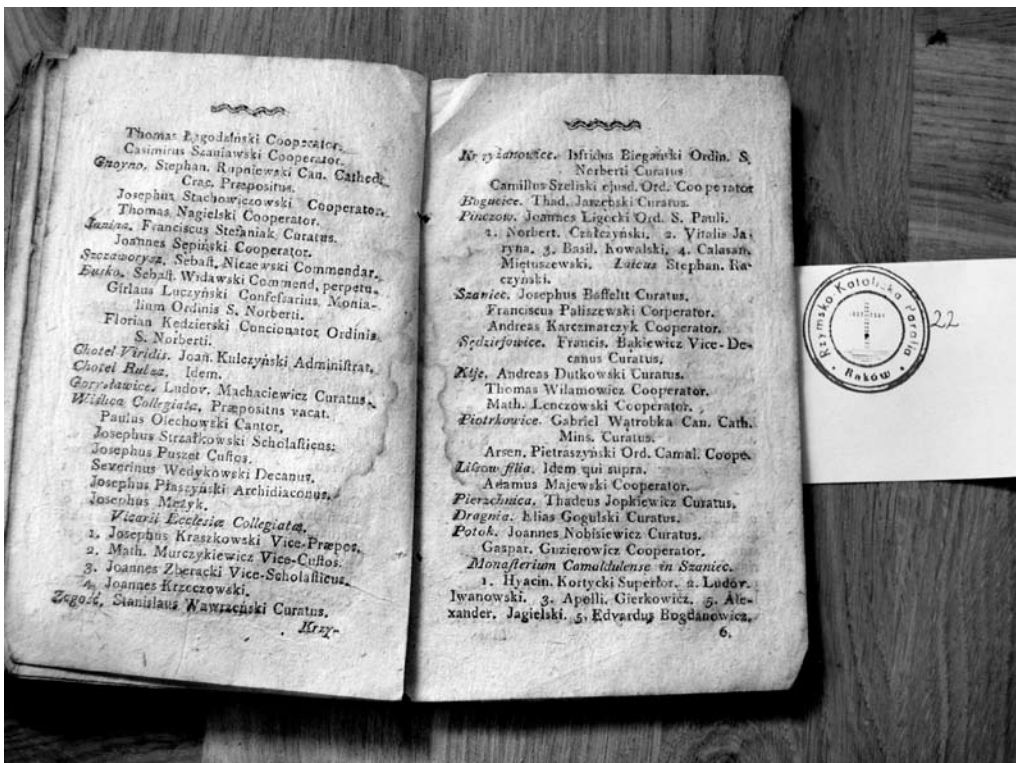
²² T. Wróbel, *Archiwum Diecezjalne w Kielcach ...* s. 22-23.

²³ D. Olszewski, *Akta Konsystorza kieleckiego, jako podstawa do badań nad parafiami i duchowieństwem*

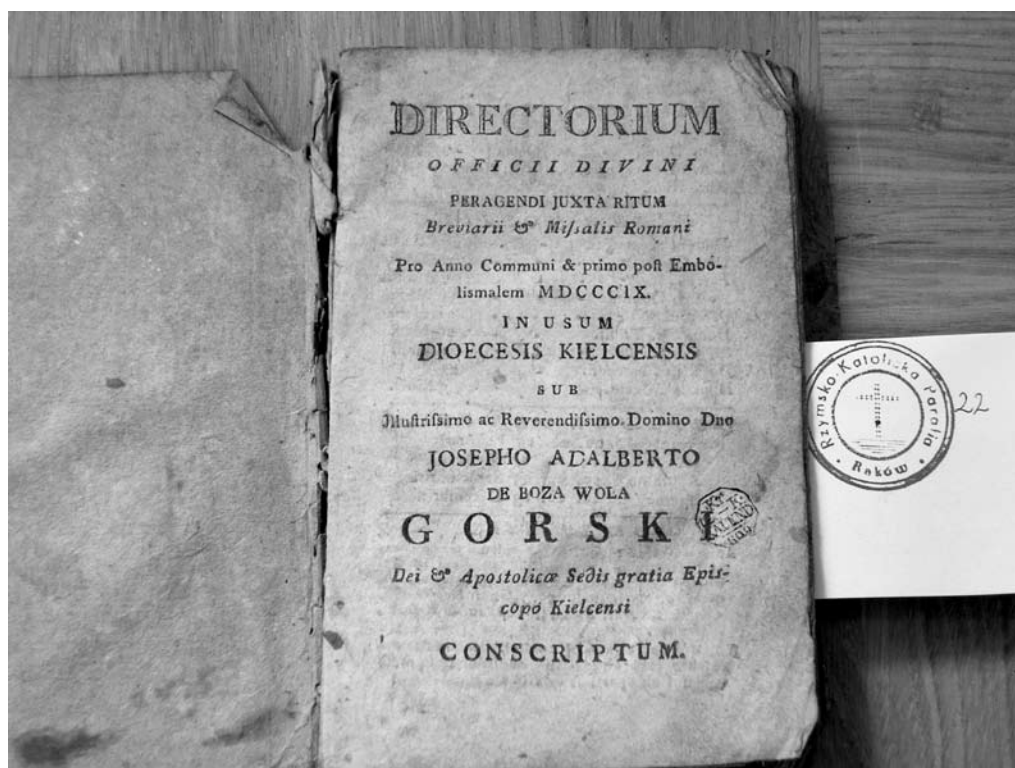
²⁴ A. Salamon, *Parafia Busko-Zródł w pierwszej połowie XIX wieku*, Kielce 1996, praca magisterska w archiwum Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

²⁵ *Erekcja Archiwum Diecezjalnego w Kielcach*, KPD 26 (1939), s. 162-169.

i gromadzenie akt. W ramach przekształceń dawnego konsystorza w 1918 roku powstała kuria diecezjalna i sąd biskupi. Przekształcenie konsystorza poległo na wydzieleniu spraw sądowych i przekazaniu ich do nowo utworzonego sądu. Rok 1939 przyniósł kolejny etap reformy dawnego konsystorza, ta ostatnia reforma polegała na wydzieleniu z kancelarii kurialnej akt starych i przekazaniu ich nowej instytucji, której domagało się prawo i nowoczesne przemiany administracji kościelnej. Poprzez wydzielenie akt starych zorganizowana została nowa instytucja – Archiwum Diecezjalne w Kielcach. Długa tradycja wytwarzania, gromadzenia i przechowywania akt umożliwia dziś badania historyczne. Dobre zachowanie akt konsystorskich pozwala na zdobycie wiedzy o parafii.

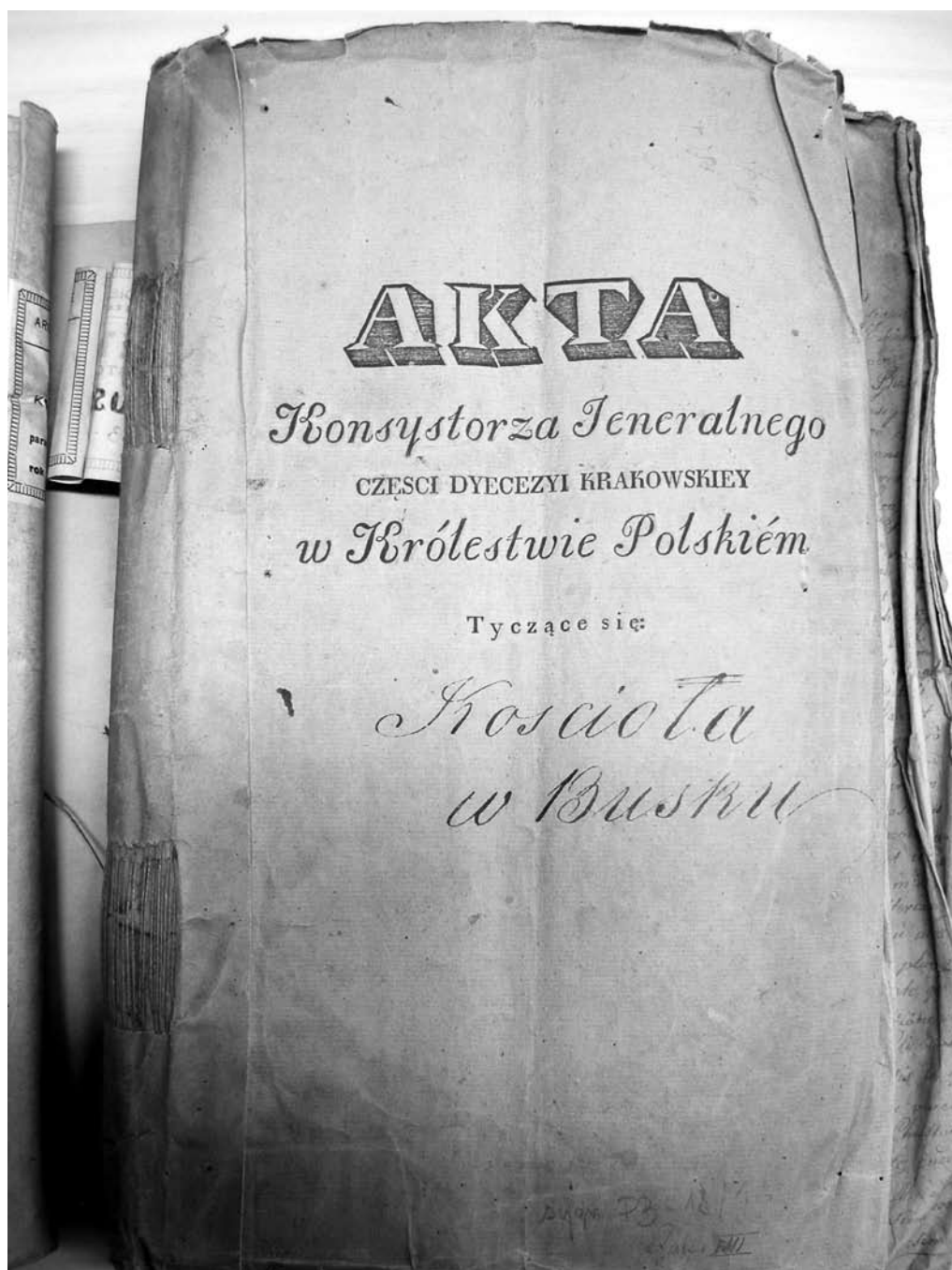
Strona z opisem parafii Busko. *Directorium officii Divini peragendi juxta ritum breviarii et missalis Romani pro anno [...] MDCCCIX in usum Dioecesis Kielcensis ...*

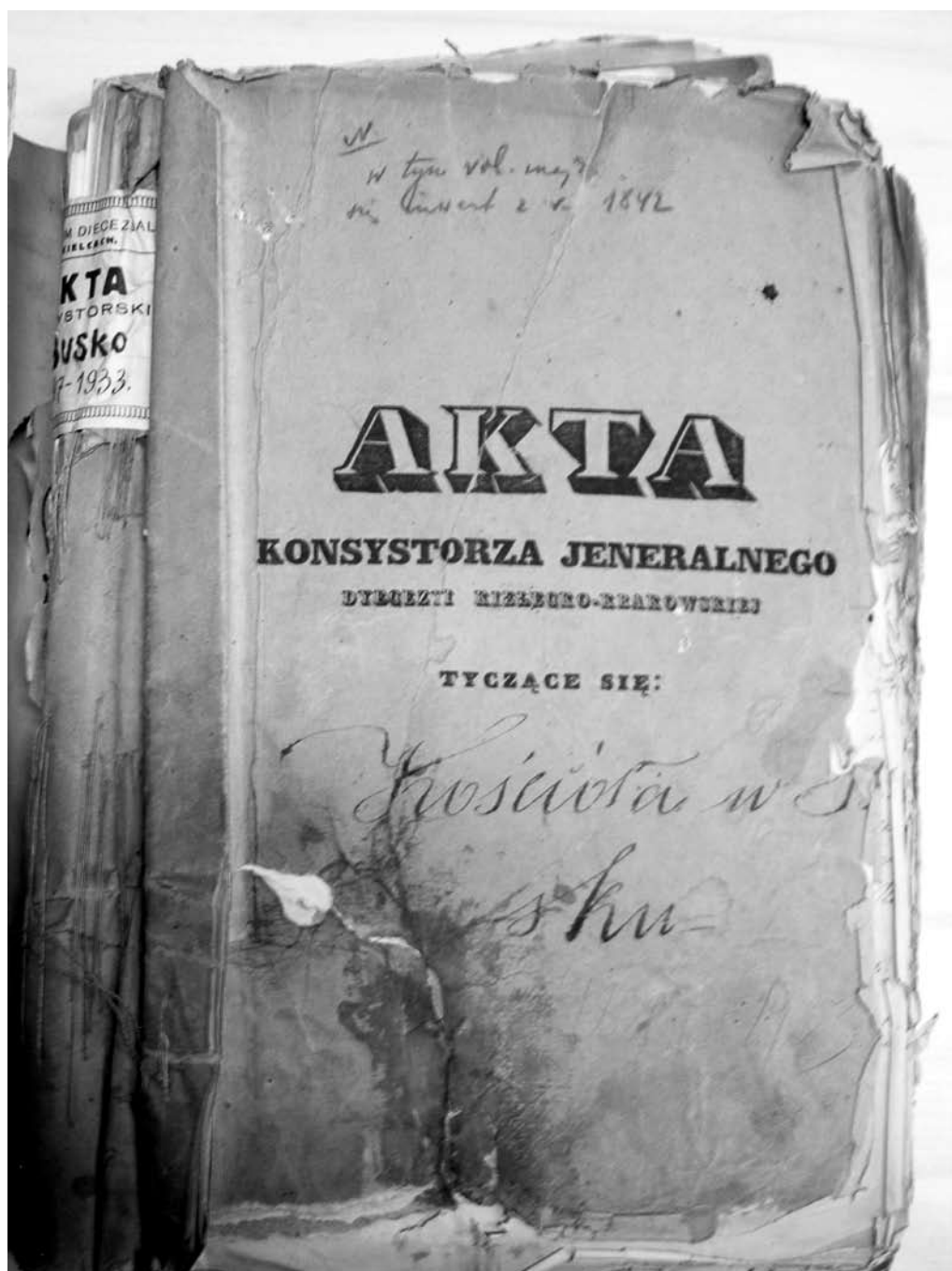
Directorium officii Divini peragendi juxta ritum breviarii et missalis Romani pro anno [...] MDCCCIX in usum Dioecesis Kielcensis sub [...] Josepho Adalberto de Boza Wola Górski Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopo Kielcensi conscriptum, [b.m.r. wyd.] [1808], 8°, nlb. Współwyd.: Consignatio cleri reperibilis in Dia[!]ecesi Kielcensi. Biblioteka Parafii w Rakowie, sygn. 22.

Obwoluta pierwszego poszytu akt konsystorskich parafii Busko. Nadruk: „Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Krakowskiej tyczące się:” Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej ADK). Akta Konsystorza Jeneralnego diecezji krakowskiej tyczące się kościoła w Busku od r. 1802 do 1832, sygn. PB-18/1 a.

Obwoluta drugiego poszytu akt konsystorskich parafii Busko. Nadruk: „Akta Konsystorza Jeneralnego części Diecezji Krakowskiej w Królestwie Polskim tyczące się:” ADK, Akta Konsystorza Jeneralnego części diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim tyczące się kościoła w Busku [1834-1846], sygn. PB-18/1 b.

Obwoluta trzeciego poszytu akt konsystorskich parafii Busko. Nadruk: „Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Kielecko-Krakowskiej tyżące się:” ADK, Akta Konsystorza Jeneralnego diecezji kielecko-krakowskiej tyżące się kościoła w Busku [1847-1938], sygn. PB-18/3.